

УДК 82.091:821.111-21“16”Д.Мільтон.03=161.2“19”І.Франко

ДЖОН МІЛЬТОН ТА ІВАН ФРАНКО: ГЕНІЇ НА РОЗДОРІЖЖІ

Ольга ЛЕГКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Розглянуто особистісні і творчі паралелі британського та українського літературних геніїв, Джона Мільтона та Івана Франка. Аналіз побудовано на літературно-порівняльному підході. Матеріалом дослідження є трагедія Дж. Мільтона ‘Samson Agonistes’ та її переклад І. Франка ‘Самсон-борець’. Взаємодія ідейних настанов авторів оригіналу і перекладу та їх текстів вказує на схожість творчих поглядів обох письменників. Простежуємо інтерпретацію біблійного сюжету в англійському творі доби Реставрації та українському перекладі видатного громадського і літературного діяча, І. Франка, а також читацьку рецепцію в обох культурах.

Ключові слова: Дж. Мільтон, І. Франко, оригінал, переклад, Біблія.

Світова історія показує, що національна література часто служила скарбницею рідного слова, могутньою зброєю в боротьбі проти ворогів народу та засобом спілкування з майбутніми поколіннями. Доволі часто таку ж роль відігравала перекладна література, особливо ще на початку становлення національної ідентичності. Українська перекладна література – не виняток з правил, а радше один із найяскравіших прикладів. І. Франко – людина широкого кругозору, відомий поет і письменник, етнограф, редактор і громадсько-політичний діяч. Чільне місце у його творчості займав саме переклад, оскільки І. Франко усвідомлював його важливість для свого народу. Ретельно підбирав Каменяря кожен твір для перекладу, аналізуючи його з погляду дидактичності та здатності “промовляти” до народу те, що було на той час заборонено владою. Таким способом І. Франко ніби “спілкувався” з автором оригіналу, співпрацював з ним не лише на рівні тексту, а й на рівні цілої культури. Тож розгляньмо феномен такої взаємодії життєвих та творчих паралелей І. Франка та Дж. Мільтона, застосовуючи літературно-порівняльний підхід.

Варто зауважити, що питання відносин Дж. Мільтона та І. Франка досі малодосліджене як з погляду літератури, так і в перекладознавчому аспекті – до нього лише частково зверталися І. Журавська, С. Бортник, Г. Кочур. Цікаво, що Г. Кочур у своїй статті “Джон Мільтон” писав про схожість автора та головного героя, “...кинутого в юрбу зухвалих ворогів, знесиленого й зневаженого” [3, с. 693].

Чому ж генії на роздоріжжі? Роздоріжжя – це точка перетину шляхів, пункт нового відліку, зміни цінностей та переосмислення ідей. Для особистості – це своєрідне переформування внутрішніх настанов, а для націй – обрання нового шляху розвитку. Дж. Мільтон та І. Франко – постаті міжкультурні, особистості наднаціональні, їхня

діяльність є частиною народної мудрості на одному з етапів становлення їхніх держав. Ось чому ми наважуємося тут розглядати їх на роздоріжжі як особистісних, так і національних цінностей, що їх обидва генії уособлюють. Варто також зауважити, що саме І. Франко став своєрідною “точкою перетину” між двома народами та культурами завдяки своїй активній перекладацькій діяльності, саме він познайомив українського читача з одним із шедеврів великого британського письменника доби Реставрації – драмою “*Samson Agonistes*” / “*Самсон-борець*”. Чому І. Франко обрав саме цей твір Дж. Мільтона? Що спільного між британським та українським майстрами слова? На ці та деякі інші запитання спробуємо знайти відповіді далі.

Життя та творчість Дж. Мільтона, що охоплює величезну спадщину визначного мислителя та безкомпромисного публіциста революційного періоду (Реформації та режиму О. Кромвелля у тогочасній Великобританії), посідають одне із чільних місць серед тем наукових пошуків дослідників далеко за межами Туманного Альбіону протягом останніх чотирьох століть після смерті генія.

Окреслюючи паралелі з великими попередниками Дж. Мільтона, зауважуємо, що про життя цього видатного британця нам відомо вже значно більше, ніж, скажімо, про В. Шекспіра. Найчастіше наводять три варіанти пояснення цього факту. По-перше, кінець XVII ст. історики вважають часом зародження сучасного інтересу до біографії відомих особистостей, завдяки чому до наших днів збереглося п’ять тогочасних біографічних нарисів про життя Дж. Мільтона. По-друге, він був публічною особою, відомою своєю скандальною прозою та відданістю режиму О. Кромвелля ще до початку свого творчого шляху. По-третє, беручись за перо, Дж. Мільтон неодноразово при нагоді вписував і свою постать у власних творах, серед яких тридцять один “Відомий лист” латинською мовою. Отже, збірка “Мільтон про себе” 1939 року налічує 270 сторінок прямих цитат [8, с. 26].

Можна лишень уявити, що довелося пережити Дж. Мільтону, щоб створити такі шедеври, як “Втрачений рай” та “Віднайдений рай”. Проте, мабуть, не варто бути у своїх переконаннях настільки категоричним, як відомий учений-біограф XIX ст., Девід Мессон, називаючи період із 1641 по 1660 роки марно втраченим для читачів і послідовників Дж. Мільтона та стверджуючи, що він віддавав партії ті сили і натхнення, які були значно потрібніші людям: “Краще б Мільтон з самого початку поставив власні інтереси понад партійні” [8, с. 64]. Чи то в прозі, чи у віршах, у “Втраченому раю” чи “Історії Британії” або “Доктрині про розлучення” – всюди Дж. Мільтон вважав себе наставником та вчителем простого народу. Між його прозою та поетичними творами можна знайти чимало спільного, але Е. По зауважив, що стилістично багатшою та глибшою була саме його проза. Життя письменника, як у політичній, так і побутовій сферах, його страждання та внутрішні протиріччя, його злети та падіння – все це знайшло своє відображення у довгих і контекстуально-насичених поемах останнього періоду творчості.

Недарма ж І. Франко ретельно підбирав не лише твори, а й авторів, яких перекладав, адже духовна спорідненість з ними була для нього напродчуд важливою. Очевидно, таку спорідненість відчув він і до Дж. Мільтона – чимало збігів у їхніх біографічних

даних, творчих поглядах та філософських настановах. По-перше, обоє вони одержали класичну освіту і добре володіли стародавніми мовами. У віці п'ятнадцяти років Дж. Мільтон написав свої перші твори, що дійшли до наших днів. Це були вільні переклади Псалмів СХІV та СХХХVІ, перефразовані та по-своєму трактовані автором. І. Франко почав свій творчий шлях також з перекладів з Біблії, будучи учнем восьмого класу Дрогобицької гімназії. Незважаючи на те, що різниця в часі та навіть епохах, до яких належали І. Франко і Дж. Мільтон, є суттєвою, політична ситуація та рівень розвитку обох країн протягом їхнього життя були доволі схожими. Періоди великих революцій, громадських повстань та відновлення національних культур і мов – ось характерні спільні риси Англії ХVІІ ст. та України початку ХХ ст. І. Франка за його революційні націоналістичні ідеї вважали дисидентом і тричі ув'язнювали, але таки не змогли зламати його волю. У період Реформації 1660 року Дж. Мільтон став одним із найзапекліших політичних ворогів влади. На деякий час його запроторили у в'язницю, але йому вдалося уникнути суворого покарання.

По-друге, у своїх творчих знахідках Дж. Мільтон та І. Франко неодноразово зверталися до біблійної тематики. Мільтон-поет, зрештою, прославився на увесь світ саме завдяки двом поемам, де він по-своєму інтерпретував старозавітні притчі – “Втрачений рай” та “Віднайдений рай”, а також драмі “Самсон-борець” (у перекладі І. Франка. – *О. Л.*). Біблійні мотиви супроводжували І. Франка впродовж усього життя: як у поетичних творах, так і в прозових. До того ж, можна простежити, що твори саме релігійного змісту з'являлися у періоди найгостріших політичних баталій, громадських заворушень і, ймовірно, внутрішніх спротивів самого автора – згадаймо хоча б філософську поему “Мойсей” та “Пролог” до неї, що й досі вважається поетичним заповітом І. Франка і його пророчим зверненням до свого народу. Зрештою, біблійні мотиви вічні та універсальні, тому й не дивно, що вони так часто стають потужним засобом висловлення ідей та повчань для майбутніх поколінь. Особливо часто для моралізації використовують старозавітні притчі, події з яких готували юдеїв до приходу Месії, вселяючи у них віру в спасіння і краще майбутнє. Можливо, саме два останні аргументи пояснюють вибір старозавітніх мотивів для написання безсмертних творів з глибоким філософським змістом, які потенційно допомагають людям у важкі часи повірити в свої сили і позитивні зміни, принаймні, для майбутніх поколінь. Такий просвітницький шлях обрали й обидва світові генії, І. Франко та Дж. Мільтон.

Очевидно, І. Франко не дарма обрав для свого народу саме драму “Самсон-борець” (в оригіналі – “*Samson Agonistes*”). У розгорнутій передмові до перекладу, де І. Франко для ознайомлення українського читача з творчістю видатного британця розповів про життя Дж. Мільтона, його літературну діяльність та проаналізував саму драму, читаємо таке: “...Для нас сей твір, окрім пам'ятки творчості великого англійського поета та борця за свободу думки та слова, має значення також задля тих глибоких та влучних спостережень із людського життя, з відносин між мужем і жінкою, між вітцем і сином, між одиницею й народом, між чоловіком і божеством” [6, с. 485]. Ці рядки підкреслюють намір І. Франка застосувати психологічні та моралістичні особливості драми, щоб звернутися до сердець людей та їхнього почуття національної ідентичності крізь призму біблійного персонажа Самсона.

Як Дж. Мільтон, так і І. Франко ґрунтовно готували своїх читачів до розуміння творів за допомогою передмов, у яких доповнювали, пояснювали та іноді аналізували написане. Драма “Самсон-борець” – не виняток. До неї маємо дві вичерпні передмови – автора та перекладача. Своїм єдним перекладом з Дж. Мільтона, що гордо красується серед англомовної літератури, якої торкалася рука Майстра, І. Франко начебто відхилив завісу, запропонував ключ до розуміння творчості великого британця, в якій знайшла своє відображення ціла епоха літератури та культури.

У перекладі І. Франко подав безліч цікавих лексичних та стилістичних рішень, іноді додав експресивності творові та змалював яскравіші психологічні портрети його героїв. До Дж. Мільтона І. Франко доволі сміливо домішував самого себе, свій стиль і характер письма. Як представник пізнього класицизму та періоду Реформації Дж. Мільтон здавався б занадто консервативним та інертним для українського читача, а от Франків Дж. Мільтон, не втративши оригінального шарму, став емоційнішим, а тому й легшим для сприйняття, зважаючи на ментальність цільового читача (українця).

Одне з таких сміливих рішень спостерігаємо вже у назві драми. Як в оригіналі, так і в перекладі вона складається з іменника та прикладки, що його ілюструє – “Samson Agonistes” / “Самсон-борець”. Проте Дж. Мільтон використовує прикметник ‘agonistes’ грецького походження, що означає “той, хто бере участь у змаганнях”. У своєму творі Дж. Мільтон описав останній етап життя і діянь Самсона (в рукописах автор назвав його “Дагоналія” [8, с. 47]) – сліпий “гравець” на всенародній арені осуду філістимлян. Проте у XVII ст. слово ‘agonise’, що увійшло до англійського словника, імовірно, через посередництво латини, набуло іншого значення – “бути переможцем”. Отже, Дж. Мільтон вже за допомогою самої назви визначив глибоку змістову опору драми, застосовуючи полісемантичну структуру цього слова: “гравець, що перемагає” (О. Л.). Очевидно, І. Франко міг замислюватися над збереженням оригінального варіанту назви твору, оскільки сам чудово володів стародавніми мовами, як і вся українська інтелігенція кінця XIX – початку XX ст., що отримала класичну освіту. Проте перекладач, плекаючи батьківську любов до свого читача, особливо до неосвіченого, простого селянина, вирішив спростити назву для кращого розуміння та сприйняття. Він майстерно розкрив імпліцитні конотації назви, майже не порушуючи значеннєвого навантаження оригінального задуму. Іменник-прикладка “борець” чітко вказує на мужність головного героя, посилаючись на біблійне джерело драми. Така назва, однак, додає й загадковості: проти кого боротиметься Самсон? І через що? Неочікуваною буде відповідь, яку уважний читач знайде на сторінках твору: Самсон першочергово бореться сам із собою, адже Дж. Мільтон і І. Франко намалювали для нас глибокий психологічний портрет протагоніста.

У своєму перекладі драми І. Франко пішов навіть далі, ніж сам автор. Аналізуючи ключові поняття, які майстерно виліпив Дж. Мільтон у своєму творі, можна виділити два: “світло” і “темрява”. Ці концепти з’являються наскрізно у тексті драми, іноді завуальовані цікавими перифразами, а іноді й прямо, без жодних особливих натяків. Вони висловлюють постійне протистояння всередині самого героя, його внутрішню боротьбу між світлим даром, що йому дав Господь для утвердження віри в прихід Месії,

та “темрявою” його слабкості перед спокусами жінки, яка зуміла хитрістю відібрати в нього цей дар. Окрім того, “темряву” підсилює сліпота Самсона, уособлюючи його неспроможність розпізнавати добро і зло. Ось тут І. Франко дозволив собі зробити чіткий акцент: те, що Дж. Мільтон назвав просто *‘blindness’* / *“сліпота”*, І. Франко описав так: *“утрата світлості очей”*. Навіть єдиною цією фразою автор перекладу додав конотацій експресивності образу Самсона, підсвідомо апелюючи до тих самих ключових понять – “світла” і “темряви”, тобто його *втрапи*. Більше того – І. Франко таким способом наголошує не лише на фізичній ваді головного героя, а й на його “сліпій” слабкості і довірі, експлікуючи цим задум Дж. Мільтона.

І. Франко і Дж. Мільтон – унікальні та неповторні у своїх творчих знахідках, активні громадські діячі та світові мислителі. Тож, аналізуючи Франків переклад Мільтонового твору, чи можемо ми говорити окремо про автора і перекладача? Чи можемо розглядати сам твір без очевидної взаємодії цих двох постатей? Звичайно, що ні. Геніальний Дж. Мільтон і геніальний його шедевр, а українській перекладній літературі пощастило збагатитися ним саме завдяки не менш геніальній постаті перекладача. Точкою перетину, оцим умовним роздоріжжям, до якого ведуть вони своїх читачів, є драма *“Samson Agonistes”* / *“Самсон борець”* – філософський твір біблійного змісту, що апелює до свідомості людей, ставлячи чимало питань і провокуючи самостійно шукати відповіді. Дж. Мільтон писав свідомо і уривчасто, починаючи свій творчий шлях як публіцист та політичний діяч, І. Франко ж був передусім письменником, писав постійно, емоційно, нестримно, іноді не встигаючи записувати думки, які випереджали його і з неймовірною швидкістю виливалися на папір. Однак, неможливо не зауважити схожість їхніх поглядів, життєвих настанов та нерідко пророчих і безсмертних по своїй суті творів. Тож пізнаваймо велич Дж. Мільтона крізь призму величі Каменяря, гартуючи свій розум і волю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зорівчак Р. П. Внесок Івана Франка в розвиток перекладознавчої думки в Україні / Р. П. Зорівчак // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин (Матеріали Міжнар. наук. конф.). – Львів : Світ, 1998. – С. 41–46.
2. Коваль А. П. Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / Алла Петрівна Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
3. Кочур Г. Джон Мільтон // Література та переклад : Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / упоряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 2. – С. 683–694.
4. Самарин Р. М. Творчество Джона Мильтона / Роман Михайлович Самарин. – М. : Издательство Московского университета, 1964. – 484 с.
5. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Ватикан : Editorial Verbo Divino, 1990. – 1422 с.
6. Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.] – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
7. Франко І. Збір. творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 12. – 727 с.
8. Франко І. Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку пере-

кладання / І. Франко // Збір. творів : у 50 т. / І. Франко – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 39. – С. 7–21.

9. *Milton J. Paradise Lost. Samson Agonistes* / John Milton. – Toronto : Mantor Classic, 1965 – 416 p.
10. *New King James Version of the Bible* // PC Study Bible. Version 3 for Windows. 1992–1998.
11. *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English (OALD)* / [ed. by Sally Wehmeier]. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1715 p.

*Стаття надійшла до редколегії 10.09.2011
Прийнята до друку 26.09.2011*

JOHN MILTON AND IVAN FRANKO: GENII ON THE CROSSROADS

Olha LEHKA

*The Ivan Franko National University in L'viv,
1, Universytets'ka Str., L'viv, Ukraine, 79000*

The article dwells upon both individual and creative parallels of the British and Ukrainian literary genii, John Milton and Ivan Franko. The analysis is based on comparative and literary approach. The research material encompasses Milton’s tragedy ‘Samson Agonistes’ and Franko’s translation ‘Samson-borets’. The interaction of texts and ideas of the original and translation pinpoints the similarities of creative views of both writers. It was interesting to trace the implementation of the Biblical plot in the English work of the Restoration period and the Ukrainian translation of the equally outstanding public and literary figure, Ivan Franko. The reception of the presently analyzed work in both cultures was also within the framework of this research.

Key words: J. Milton, I. Franko, original, translation, Bible.

ДЖОН МИЛЬТОН И ИВАН ФРАНКО: ГЕНИИ НА ПЕРЕКРЁСТКЕ

Ольга ЛЭГКА

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Рассмотрены личностные и творческие параллели британского и украинского литературных гениев, Джона Мильтона и Ивана Франко. Анализ основанный на сравнительно-литературном подходе. Материалом исследования является трагедия Дж. Мильтона ‘Samson Agonistes’ и перевод И. Франко ‘Самсон-борец’. Взаимодействие текстов и идейных установок авторов оригинала и перевода указывает на сходство творческих взглядов обоих писателей. Интересно проследить интерпретацию библейского сюжета в английском произведении эпохи Реставрации и украинском переводе выдающегося общественного и литературного деятеля, Ивана Франко, а также рецепцию читателей в обеих культурах.

Ключевые слова: Дж. Милтон, И. Франко, оригинал, перевод, Библия.